

Валентина Шакула (м. Переяслав-Хмельницький)

## Діяльність Переяслав-Хмельницького хлібозаводу в 1986–2000 рр.: історико-краєзнавчий аспект

У статті висвітлюється питання функціонування Переяслав-Хмельницького хлібозаводу в 1986–2000 рр., які були особливо складними для промисловості України через затяжну економічну кризу. Закцентовано увагу на проблемах організації виробничого процесу в складних умовах перехідного періоду, з'ясовано причини подальшої реорганізації заводу. Підприємство пережило чимало потрясінь, які призвели до зміни форми власності: наприкінці 2000 р. АТ «Київхліб» отримало свідоцтво на право власності на цілісний комплекс ДП «Переяслав-Хмельницький хлібозавод».

**Ключові слова:** Переяслав-Хмельницький хлібозавод, хлібобулочні вироби, хлібопекарське обладнання, асортимент продукції, реалізація виробів.

Valentina Shakula

## Activity of Periaslav-Khmelnytskyi bread plant in 1986–2000: historical and local aspect

The article deals with the question of the functioning of Pereiaslav-Khmelnytskyi bakery in 1986-2000, which was especially difficult for industry of Ukraine due to the protracted economic crisis. Focus on problems of organizing the production process in difficult transitional conditions period, the reasons for further reorganization of the plant were clarified. Enterprise has experienced many shocks that have led to a change in ownership: in the end In 2000 Kyivkhlіb JSC received a certificate of ownership of the whole Complex of Pereiaslav-Khmelnytskyi Bakery.

**Key words:** Pereiaslav-Khmelnytskyi bakery, bakery products, baking equipment, assortment of products, sale of products.

Валентина Шакула

## Деятельность Переяслав-Хмельницкого хлебозавода в 1986–2000 гг.: историческо-краеведческий аспект

В статье раскрывается вопрос функционирования Переяслав-Хмельницкого хлебозавода в 1986–2000 гг., которые были особенно трудными для промышленности Украины в связи с долгим экономическим кризисом. Сакцентировано внимание на проблемах организации производственного процесса в сложных условиях переходного периода, установлены причины последующей реорганизации завода. Предприятие пережило немало потрясений, которые привели к смене формы собственности: в конце 2000 г. АО «Киевхлеб» получило свидетельство на право собственности на целый комплекс ДП «Переяслав-Хмельницкий хлебозавод».

**Ключевые слова:** Переяслав-Хмельницкий хлебозавод, хлебобулочные изделия, хлебопекарное оборудование, асортимент продукции, реализация изделий.

Для сучасних краєзнавчих студій важливим є дослідження не тільки масштабних тем загальнодержавного значення, але й вивчення місцевого матеріалу, який часто містить важливі історичні відомості. Так, діяльність Переяслав-Хмельницького хлібозаводу є важливою для історії м. Переяслава-Хмельницького, оскільки висвітлює тему розвитку місцевої про-

мисловості у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., адже підприємство успішно функціонує ще й нині.

Переяслав-Хмельницький хлібозавод від часу відновлення виробництва після звільнення міста від німецько-фашистських загарбників завжди був провідним підприємством харчової промисловості в місті та районі. Пройшовши

шлях від кустарної пекарні Переяслав-Хмельницького заводу продовольчих товарів до потужного сучасного підприємства, він на протязі всього існування забезпечував хлібобулочними виробами широкого асортименту ще й споживачів прилеглих населених пунктів інших облас-

тей. У період 1986–2000 рр. завод переживав великі труднощі не тільки з паливними ресурсами, але й фінансовими надходженнями, що призвело до частих перебоїв у поставках сировини для виробничих процесів і, як наслідок, до періодичних зупинок випуску продукції.

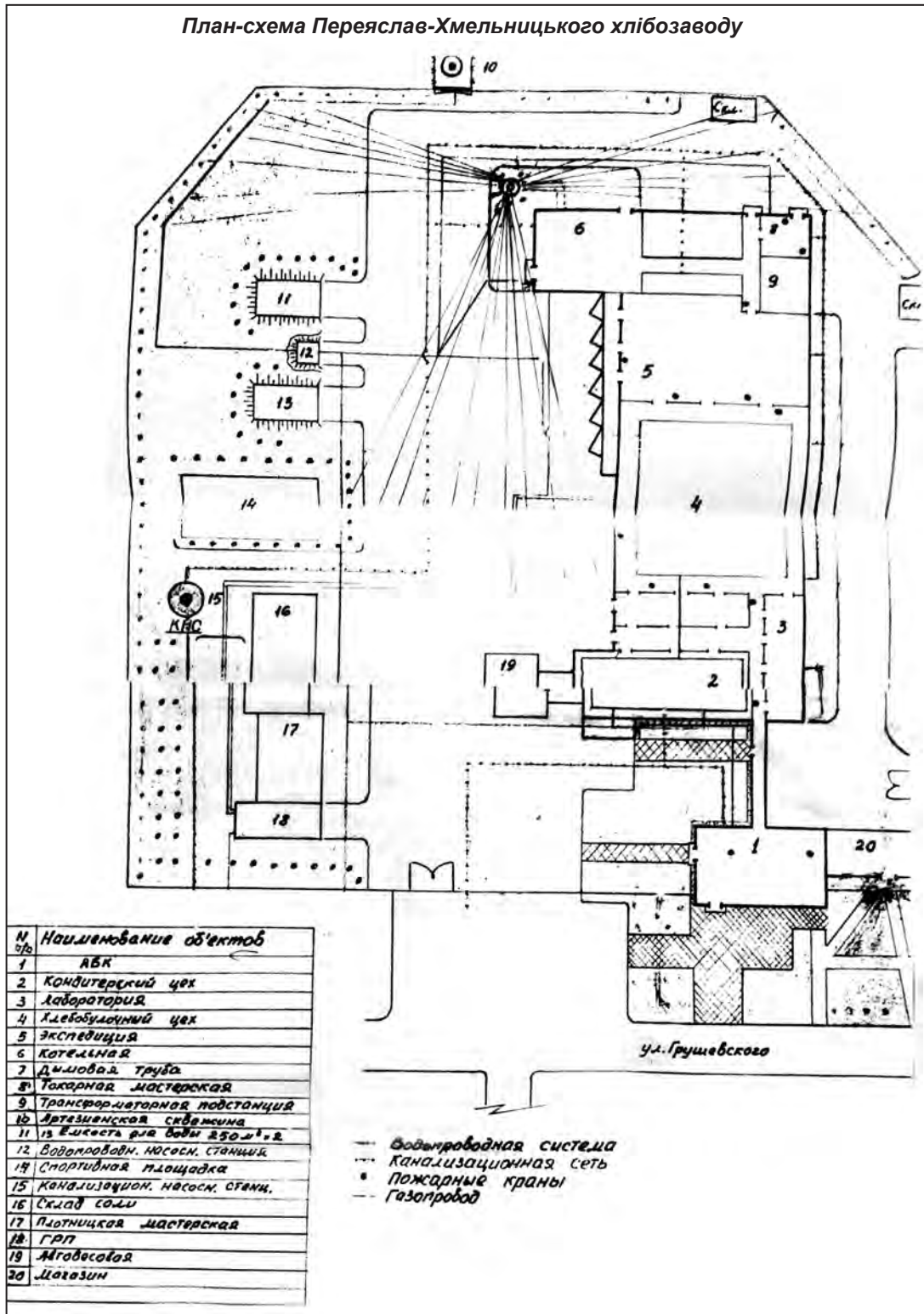


Фото 1. План-схема Переяслав-Хмельницького хлібозаводу. 1981 р.

На жаль, до цього часу немає ґрунтового дослідження історії діяльності одного із найстаріших промислових підприємств м. Переяслава-Хмельницького, хоча ця тема частково висвітлена в краєзнавчих дослідженнях М.Сікорського, І. Гончаренко, О. Гончаренка, Н. Онопрієнка, а також автора даної статті<sup>1</sup>. Така розвідка дасть можливість більш повно висвітлити історію розвитку промисловості міста та роль хлібозаводу в її функціонуванні.

Слід зазначити, що наприкінці 70-х рр. ХХ ст. у м. Переяславі-Хмельницькому вже діяв потужний хлібозавод, але його виробничі потужності не могли впоратися із великими об'ємами замовлень торгівельної мережі, виконанням планів випуску продукції та подальшого розширення асортименту хлібобулочних виробів, тому вже на червневому засіданні сесії ради народних депутатів міста в 1978 р. було прийнято рішення про початок будівництва нового хлібозаводу потужністю 65 т/добу по вул. Червоноармійській (нині – М. Грушевського)<sup>2</sup>. Контроль за організацією підготовчих робіт до початку будівництва та відповідальність за дотримання його термінів були покладені на директора Ніцкевич Валентину Григорівну<sup>3</sup>. Техно-робочий проект будівництва був розроблений Інститутом Укргіпрохарчопром (м. Київ) на основі завдання, затвердженого Мінхарчопромом УРСР 10.04.1979 р.<sup>4</sup>.

Введення в дію нового хлібозаводу, будівництвом якого відало ПМК-14 тресту «Бориспільсьбуд» під керівництвом В.І. Захарчука, повинне було не тільки підвищити рівень меха-

нізації виробничих процесів, але й вирішити побутові проблеми працівників, оскільки передбачалося зведення кількох багатоповерхівок цільового житла та виділення ділянок для приватного будівництва. Але процес проходив дуже повільно. План капітальних вкладів за перше півріччя 1982 р. виконаний був лише на 45%, а за друге – на 39%, недовиконання обсягів будівельно-монтажних робіт на кінець року сягнуло 193 тис. крб. Основними причинами такого стану були незабезпечення роботи підрядчиками та низький рівень організації робіт на будівельній площаді<sup>5</sup>. У зв'язку з цим улітку 1983 р. виконком Переяслава-Хмельницької міської ради народних депутатів бере на особливий контроль будівництво нового хлібозаводу та ставить нове завдання – наприкінці 1984 р. підготувати об'єкт будівництва до введення в експлуатацію. Кошторисна вартість об'єкта склала 2995,3 тис. крб, у тому числі будівельно-монтажних робіт – 2080 тис. крб<sup>6</sup>. Керівнику ПМК-14 було дане розпорядження підготуватися до прийому нового обладнання, яке на той час уже надходило. Його здача в монтаж була запланована на 01.07.1983 р., але конструкція будівлі була ще не готова, адже замість 32 будівельників на площадці працювало всього 8. 15 та 28 червня 1983 р. було проведено перевірки виконання вказівок народних депутатів та виявлено, що роботи на будівництві ведуться занадто повільно<sup>7</sup>. Виконком постановив: усі недоліки мусять бути якнайшвидше ліквідовані, про що двічі на рік начальник ПМК-14 повинен звітуватися перед народними депутатами. Окрім того, з метою посилення контролю за

<sup>1</sup> Гончаренко І., Гончаренко О., Онопрієнка Н. Переяслав на межі тисячоліть: соціально-економічний аспект / Переяслав у віках: Упор. В.П. Коцур, О. В. Колибенко. – К.: ТОВ «Світ успіху», 2007. – С. 302-312; Шакула В.М. Хлібопекарське промислове обладнання 60-80-х рр. ХХ ст. в експозиції Музею хліба НІЕЗ «Переяслав» // Питання історії науки і техніки. – К., 2015. – №3. – С. 70-74; Шакула В.М. Особливості діяльності Переяслав-Хмельницького хлібозаводу у період 1956-1977 рр. // Питання історії науки і техніки. – К., 2017. – № 3 (43). – С. 12-23; Шакула В.М. Огляд історії модернізації хлібопекарського промислового обладнання Переяслав-Хмельницького хлібозаводу (40-ві рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) // Питання історії науки і техніки. – К., 2016. – № 2. – С. 37-42; Шакула В.М. Переяслав-Хмельницька хлібопекарня у період післявоєнної відбудови (1943-1955 рр.) // ІІІ Дунайські наукові читання: Голод 1946-1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 року). – Ізмаїл, 2017. – С. 306-311.

<sup>2</sup> Архівний відділ виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради, ф.1, оп.1, спр. 497, арк. 146.

<sup>3</sup> Там само, арк. 144.

<sup>4</sup> Там само, ф. 1, оп. 1 (Т. 3), спр. 713, арк. 35.

<sup>5</sup> Там само, спр. 657, арк. 11-12, 180.

<sup>6</sup> Там само, оп.1 (Т. 3), спр. 713, арк. 33.

<sup>7</sup> Там само, арк. 40-44.



виконанням рішення виконкому, було створено депутатський пост у складі економіста хлібозаводу Л.В. Сахневич та бригадира ПМК-14 І.Т. Губенка<sup>8</sup>. Усі вказані заходи привели до того, що будівництво пішло рекордними темпами, але на початку 1984 р. на засіданні виконкому знову піднімалося питання спорудження нового хлібозаводу<sup>9</sup>.

Улітку 1985 р. на новому хлібозаводі таки почали авральний монтаж обладнання, тому спеціалісти одночасно працювали не тільки над випуском продукції, але й займалися налагодженням виробництва на нових лініях та випуском пробних партій хліба. Цей процес затягнувся, тому навіть із здачею в експлуатацію нового потужного підприємства старий хлібозавод ще півроку продовжував випуск хлібобулочних виробів, аж до того часу, доки випічка не була поставлена на промислові рейки. Друга та п'ята лінії хлібобулочного цеху були запущені аж 20 жовтня 1985 р. З цього часу в Переяславі-Хмельницькому з'явилося нове підприємство<sup>10</sup>.

Як зазначалося вище, ще до 1 січня 1986 р. у місті функціонували паралельно два підприємства, а потім новий хлібозавод вже повністю забезпечував потреби населення за рахунок своєї виробничої потужності. У квітні 1986 р. на сесії народних депутатів Н.І. Кириченко, технолог хлібозаводу, доповідала, що освоєно чотири лінії в хлібобулочному та 2 лінії кондитерського цеху. Об'єм реалізації продукції виконано за I квартал на 101%. Нарікання на якість продукції вона підтвердила й пояснила такі випадки кількома причинами: велика кількість поки що некваліфікованих працівників, які прийшли на завод і зараз тільки проходять навчання, та освоєння нового технологічно відмінного від попереднього обладнання. На ньому навіть досвідчені робітники ще тільки вчаться працювати<sup>11</sup>. Вона наголосила, що залучити кваліфікованих спеціалістів, які можуть працювати на встанов-

леному обладнанні завод не може, оскільки не має свого гуртожитку й квартирної фонду, тобто не може забезпечити їх житлом<sup>12</sup>. І справді, депутатська комісія в червні 1986 р. виявила цілий ряд негативних факторів, які допустило керівництво підприємства. Серед них особливо можна виділити перевищення норми витрати сировини, низьку якість хлібобулочних виробів, великий процент простою обладнання, браковану продукцію.

Виробництво хлібобулочної продукції за 5 місяців 1986 р. склало 89,5%, хоча кількість робітників на підприємстві збільшилася на 102 працівники. Чергова сесія депутатів міськради попередила директора заводу Ніцкевич В.Г. про допущений нею низький контроль за перебігом виробництва та поставила вимогу в найкоротші терміни анулювати недоліки<sup>13</sup>. Як результат перевірки виконання рішення, у цьому ж році директором хлібозаводу став Бояренко С.О. Він запроваджує політику перепідготовки власних кадрів, для чого робітники заводу направляються на курси перенавчання та підвищення кваліфікації. З метою утримання спеціалістів на підприємстві новий директор приділяє велику увагу розвитку спортивно-оздоровчої роботи: робітники устаткували спортивний майданчик, профком виділяє кращим робітникам путівки для відпочинку в санаторіях та профілакторіях<sup>14</sup>. Але навіть попри всі заходи, через нестачу сировини все ж не вдалося уникнути періодичного відключення третьої та четвертої ліній хлібобулочного цеху<sup>15</sup>.



**Фото 2.**  
Бояренко Сергій  
Олександрович –  
директор  
Переяслав-  
Хмельницького  
хлібозаводу  
з 1986 по 1999 рр.

<sup>8</sup> Там само, ф.1, оп.1, спр. 548, арк. 35; спр. 713, арк. 34.

<sup>9</sup> Там само, спр. 713, арк. 40; спр. 733, арк. 64.

<sup>10</sup> Там само, спр. 770, арк. 14; спр. 807, арк. 25-26.

<sup>11</sup> Архівний відділ виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради, ф.1, оп.1, спр. 807, арк. 25.

<sup>12</sup> Там само, арк. 26.

<sup>13</sup> Там само, арк. 3.

<sup>14</sup> Там само, спр. 808, арк. 60.

<sup>15</sup> Там само, арк. 63.

29 квітня 1986 р. у магазини м. Переяслава-Хмельницького та району поступили перші торти кондитерського цеху – «Бісквітно-кремові» в розфасовці по 0,5 кг. Над їх виготовленням працювали начальник цеху Л.П. Ткач, майстри М.М. Лукач та С.М. Козоріз, технолог В.А. Томащук. Тоді ж було введено в дію картонажний цех, але, на жаль, праця там була виключно ручна – працівники виготовляли упаковки для продукції<sup>16</sup>.

Незважаючи на ці недоліки, колектив освоїв ще й п'яту лінію обладнання та розпочав випуск хліба «Український новий»<sup>17</sup>. За старанну працю робітникам почали присвоювати звання «Кращий за професією». Так, наприклад, у грудні 1986 р. його удостоїлася пекар О.І. Павленко<sup>18</sup>.

Нові ринкові відносини та криза 90-х рр. ХХ ст. істотно вплинули на роботу підприємства. У 1993 р., коли інфляція сягнула найвищого показника, середньодобове виробництво хліба знизилося до 21 т/добу, а в 1994 р. – 15 т/добу<sup>19</sup>. Основними причинами такого різкого спаду були:

– приведення ціни на хліб до реальної його вартості, у результаті чого хлібозавод почав забезпечувати потреби населення в хлібі тільки для власного споживання, а не для відгодівлі худоби та птиці;

– процес введення в дію поодиноких мініпекарень у місті та районі;

– освоєння підприємцями ринку торгівлі хлібом, завезеним з Київських заводів;

– неспроможність адміністрації хлібозаводу своєчасно спрогнозувати ситуацію та вжити заходи щодо розширення ринку торгівлі хлібом і збереження існуючих точок.

Великі борги за відпущену продукцію призвели до того, що саме підприємство почало

відчувати гостру нестачу коштів. На нараді при представнику Президента України П.Г. Качкалді 21.03. 1994 р. було вирішено поліпшити роботу заводу. Райспоживспілка зобов'язувалася розраховуватися за продукцію відразу після її реалізації<sup>20</sup>. Але й через півроку ситуація не покращилася: торгівля заборгувала вже 768 млн крб, що привело до того, що хлібокомбінат не зміг вчасно закупити борошно в столичних борошномельних комбінатів, і це була реальна загроза першої серйозної зупинки підприємства через фінансові труднощі<sup>21</sup>.

У 1996 р. посилилася конкуренція на ринку хліба в місті та районі, оскільки міська рада дозволила торгівлю тим підприємцям, які пройшли реєстрацію в міськвиконкомі й мали власне виробництво хліба та хлібобулочних виробів або ж займалися реалізацією продукції, виготовленої на місцевих підприємствах через стаціонарну мережу торгівлі та громадського харчування, які відповідали санітарно-гігієнічним вимогам для торгівлі хлібом<sup>22</sup>. Вихід із такої ситуації був тільки в покращенні якості продукції та розширенні її асортименту. Здавалося, хлібозавод знову на межі краху, але на той час ситуація була врятована санепідемстанцією, яка вже в жовтні видала постанову № 51 «Про заборону вуличної торгівлі хлібобулочними виробами суб'єктами торгівлі різних форм власності», згідно якої дозволялося перевезення продукції тільки в спеціалізованому транспорті й реалізацію лише із закритих торговельних точок<sup>23</sup>. Тим часом борг перед хлібозаводом райспоживспілки досяг 104008 грн<sup>24</sup>. А на початку 1997 р. все одно було дозволено торгівлю хлібом підприємцям, але брати під реалізацію продукцію вони повинні були на хлібозаводі<sup>25</sup>. Таким чином, міська рада максимум хотіла підтримати підприємство.

<sup>16</sup> Бояренко С. Нова продукція хлібозаводу. // Комуністична праця. – 1986. – 30 травня.

<sup>17</sup> Козаченко М. На проектну потужність. // Комуністична праця. – 1986. – 5 грудня.

<sup>18</sup> Фандєєв О. Краща за професією // Комуністична праця. – 23.12.1986. – № 203 (8806).

<sup>19</sup> Архівний відділ виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради, ф.1, оп.1 (Т.3), спр. 1444, арк. 32.

<sup>20</sup> В селах району хлібом торгуватимуть тільки в магазинах. // Вісник Переяславщини. – 1996. – 19 листопада.

<sup>21</sup> Райспоживспілка заборгувала хлібозаводу 768 мільйонів карбованців. З цієї причини місто може залишитися без хліба. // Вісник Переяславщини. – 1994. – 19 квітня.

<sup>22</sup> Архівний відділ виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради, ф.1, оп.1(Т.3), спр. 1421, арк. 289.

<sup>23</sup> Там само, арк. 291.

<sup>24</sup> Там само, арк. 292.

<sup>25</sup> Там само, спр. 1444. арк. 35.

Наприкінці 1997 р. було призупинено на капітальний ремонт лінію № 1, на якій випускався хліб «Український». Для того, щоб не втратити споживача, підприємство привозило хліб із м. Києва<sup>26</sup>. Ремонт закінчили тільки в середині січня 1998 р.<sup>27</sup>. Після цього відразу завод придбав мініпекарню та пакувальні станки, що дало змогу розширити асортимент та поліпшити умови й термін зберігання хлібобулочних виробів<sup>28</sup>.

У 1998 р. міська рада надала дозвіл хлібозаводу на встановлення кіосків на розі вул. Шкільної та вул. Набережної, вул. Держинського та вул. Новокиївське шосе, 2-х по вул. Богдана Хмельницького, на розі вул. Артема та вул. Паризької Комуні<sup>29</sup> та 2-х магазинів-павільйонів на території міського ринку<sup>30</sup>. У цьому ж році комісія міської ради встановила, що підприємство використовує свої потужності на 18,8%<sup>31</sup>. Відсутність коштів не дозволяє відкрити паралельні виробництва.

На початку січня 1999 р. міськвиконком затвердив документацію, яка передавала земельну ділянку загальною площею 2,5 га, на якій розташований Переяслав-Хмельницький хлібозавод, указаному підприємству в постійне користування<sup>32</sup>.

На початку літа завод змінив директора. Ним став Володимир Куценко. Він спрямував свою увагу, у першу чергу, на службу постачання, і через три тижні об'єми добового випуску продукції зросли з 4,7 до 9 т. Така політика дозволила частково розрахуватися з боргами по зарплаті та залучити до співпраці місцевих підприємців, яким стало не вигідно їздити до Києва через високу вартість пального<sup>33</sup>.

Наприкінці 2000 р. АТ «Київхліб» отримало свідоцтво на право власності на цілісний комплекс ДП «Переяслав-Хмельницький хлібоза-

вод»<sup>34</sup>. З того часу хлібозавод змінив форму власності з державної на приватну.

Таким чином, Переяслав-Хмельницький хлібозавод справді відіграв важливу роль у економіці м. Переяслава-Хмельницького в другій половині ХХ ст., оскільки був провідним промисловим підприємством міста. Слід зазначити, що завод впливав не тільки на економіку краю, але й на соціальне та культурне життя міста.

У період 1986–1991 рр. Переяслав-Хмельницький хлібозавод працював досить стабільно, розширював асортимент та боровся з неякісними випусками продукції. Асортимент виробів користувався широким попитом у споживачів, тому підприємство могло проводити реалізацію виробів навіть у прилеглих до Переяслава-Хмельницького району населених пунктах. Та історичні умови склалися так, що як тільки налагодилося виробництво, розпочався процес формування незалежної Української держави, який супроводжувався глибокою економічною кризою, що негативно вплинуло на всю діяльність підприємства.

Таким чином, під час краєзнавчого дослідження встановлено, що наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Переяслав-Хмельницький хлібозавод переживав тяжкі часи фінансової нестабільності, породженої кризою всієї економіки України та високим рівнем інфляції, що, у свою чергу, провокувало підняття закупівельної ціни на сировину та пальне. З метою збереження підприємства керівництво свою роботу, у першу чергу, спрямовувало на розширення ринку реалізації продукції, оскільки саме від цього процесу залежало існування заводу й заробітна плата працівників. Усе ж таки у 2000 р. хлібозавод став приватним підприємством, оскільки вже не міг стабільно функціонувати при державній формі власності.

<sup>26</sup> Там само, спр. 1489, арк. 58.

<sup>27</sup> Там само, спр. 1518, арк. 2.

<sup>28</sup> Там само. спр. 1521, арк. 7.

<sup>29</sup> Там само, спр. 1532, арк. 15-27.

<sup>30</sup> Там само, спр. 1560, арк. 103-110.

<sup>31</sup> Там само, спр. 1524, арк. 16.

<sup>32</sup> Там само, спр. 1595, арк. 166.

<sup>33</sup> Хлібозавод, схоже, відроджується. // Вісник Переяславщини. – 1999. – 22 червня.

<sup>34</sup> Архівний відділ виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради, ф.1, оп.1, спр. 1679, арк. 12.

## References

- Boiarenko C. Nova produktsiya khlibozavodu // Komunistychna pratsia. – 30.05.1986. – № 86 (8688). – [in Ukrainian].
- V selach raionu khlibom torguvatymut tilky v magazynakh // Visnyk Pereiaslavshchyny. – 19.11.1996. – № 130 (9362). – [in Ukrainian].
- Honcharenko I., Honcharenko O., Onopriyenko N. Pereiaslav na mezhi tysyacholit: sozialno-ekonomichnyy aspekt / Pereiaslav u vikakh: Upor. V. P. Kozur, A. V. Kolybenko. – K.: TOV „Svit uspikhu“, 2007. – S. 302-312. – [in Ukrainian].
- Kozachenko M. Na proektну potuzhnist // Komunistychna pratsia. – 05.12.1986. – № 193 (8786). – [in Ukrainian].
- Payspozhyvspilka zaborgovala khlibozavodu 768 milioniv karbovantsiv. Z tsiyeyi prychny misto mozhe zalyshytysia bez khliba // Visnyk Pereiaslavshchyny. – 19.04.1994. – № 44 (8981). – [in Ukrainian].
- Fandiyev O. Krashcha za profesiiyeyu // Komunistychna pratsia. – 23.12.1986. – № 203 (8806). – [in Ukrainian].
- Khlibozavod, skhozhe, vidrodzhuyetsia // Visnyk Pereiaslavshchyny. – 22.06.1999. – №94 (9857). – [in Ukrainian].
- Shakula V. M. Khlibopekarske promyslove obladnannia 60–80-tykh rr. XX st. v ekspozytsiyi Muzeju khliba NIEZ “Pereiaslav” // Pytannia istopiyi nauky i tekhniky. – K., 2015. – №3. – S. 70-74. – [in Ukrainian].
- Shakula V.M. Osoblyvosti diyalnosti Pereiaslav-Khmelnyskoho khlibozavodu u period 1956–1977 rr. // Pytannia istopiyi nauky i tekhniky. – K., 2017. – № 3 (43). – S. 12-23. – [in Ukrainian].
- Shakula V. M. Ohliad istoriyi modernizatsiyi khlibopekarskoho promyslovoho obladnannia Pereiaslav-Khmelnyskoho khlibozavodu (40-vi rr. XX st. –poch. XXI st.) // Pytannia istopiyi nauky i tekhniky. – K., 2016. – № 2. – S. 37-42. – [in Ukrainian].
- Shakula V. M. Pereiaslav-Khmelnyska khlibopekarnia u period pisliavoyennoyi vidbudovy (1943–1955 rr.) // III Dunayski naukovi chytannia: Holod 1946–1947 rr.: istorychni, filososfsko-psykholohichni ta pedahohichni aspekty: Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (18-19 travnia 2017 roku). – Izmayil, 2017. – S. 306-311. – [in Ukrainian].